

CZOŁO (532) *sb n*

Oba o jasne.

sg N czoło (64). ◇ G czoła (65). ◇ D czołu (2). ◇ A czoło (156). ◇ I czołem (58); -em (14), -(e)m (14). ◇ L czele (115). ◇ pl N czoła (9). ◇ G cz(o)ł (1). ◇ A czoła (14). ◇ L czelech (25), czołach (17); -ech OrzList, Mącz, OrzQuin, RejPos, BiałKat, ArtKanc, Calep; -ach Leop, BietSpr (4), CzechRozm, SkarŻyw (2), CzechEp; -ech : -ach BibRadz (2 : 1), RejAp (10 : 4), WujNT (6 : 3); ~ -éch (1), -(e)ch (24); -ach Leop, BibRadz, BielSpr (4), CzechRozm, SkarŻyw (2), CzechEp, WujNT (3), -äch RejAp (4). ◇ du N czele (cum nm) (1) GlabGad N4. ◇ A (cum nm) czele (3), czole (1); czele BielSpr 32, 33; czele : czole Mącz (1; 24d : 1; 137c). ◇ Dubium czoł ActReg 84.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Część twarzy ludzkiej między skroniami oraz analogiczna część głowy zwierzęcej; *frons Murm, Mymer¹, BartBydg, Mącz, Cn (373) : anym yemu zadal rany krwavyey wczolu [lege: w czoło] ZapWar 1513 nr 2129, 1516 nr 2140, 1545 nr 2629, 1550 nr 2682; Potrząłał częłto rogami: Iż bårzo czoło twårde miał/ Włzytki ine łwaki zbijał. BierEz R4, N3, R4; OpecŻyw C; Gloua yey byla nyeyako podlugovata, czolo nyefzerokye ale glatkye naczterzygrany myernye uyelkye PatKaz III 121, 121; Murm 50 [2 r.]; Mymer¹ 22; BartBydg 9b; ołzalenie też oddala gdy czoło będzie tą wodką częłto macżano. FalZioł II 12b, I 82b, 118d, V 7, 58, 90 (39); prze łzpetnego á nie vrodliwego człowieka z małpim nosem, z łylim czołem BielŻyw 47; GlabGad M7v, N2v, N3, N3v [3 r.], N4 [5 r.] (24); MiechGlab +5; BielSat D2; HistAl A8v, H7; Zá trzećim [kradziestwem] krzyż ná czele żelázem wypaláią. GroicPorz kkv; KrowObr 84v; Potrze łobie koláná á potłucze czoło/ Bo fie musí zátoczyć przy tym nie raz w koło. RejWiz 88, 15v, 58, 93v, 149; Leop Lev 8/9, 2.Par 26/20 [2 r.], Ex 3/8 [2 r.]; Nie pátrż ná zad/ boć pewnie/ w czoło kto vgodzi. RejZwierz 24, 24, 75, 85v, 107 (7); BielKron 8, 34v, 371, 377v, 384v (13); Arimaspi, Ludzie w Tátårzech ták rzękący/ kótrzi tylko yedno oko mayą w czele Mącz 16a; Frontale quod ad frontem pertinet, Kápturek koński kótry kłáda ná wízy y ná czolo. Mącz 137c, 24d, 67b, 137c, 156c, 160a (11); á potárłzy łkroni y czołá chułtą zmacżay w onym zmiełżaniu chułtę SienLek 51v, 18v, 29v, 39v, 52, 142 (27); Tu pátrżaj iż ich nie żegna nákládłzy pierłcieni ná rękawicze/ áni ich kropi [...]/ áni im krzyżykow po czele kryłła RejAp 6v, 68 [2 r.], 88 [2 r.], 118, Dd2v, Ff2v; GórnDworz Gv; KuczbKat 145; RejZwierz 27v; PaprPan H2v; brzulfec od kótrého łye dłón pocżyna/ nád nosem/ á pod czołem w dołku połozywłzy Oczko 16, 27v; KochPs 196; SkarŻyw 226, 572 [2 r.]; KochJez A3; KochSz A4v; ReszPrz 99; KochSob 64; Wyłmukni łobie potym twé wyniołłé czoło. PudłFr 73, 70, 75; BielRozm 26; Fronto – Szerokiego czoła. Calep 436a, 75b, 131a, 281a, 436a; RybGęłli C3; CzahTr L2v; Czuprynę ma ná czele KlonWor 54; SzarzRyt C4v.*

W charakterystycznych połączeniach: czoło gładkie (3), jasne, łyse (2), okrągłte (3), szerokie (4), wielkie (4), wyniołte (2), wysokie.

Przysłowie: bibl. [Gen 3/19]: GliczKsiąż H; A w pocie czołá łwego pracey łwey wżywác/ A iáko Pan rofkazał/ ták fie záchowywác. RejWiz 161v, Dd4, 161v; RejPos 71, [219], 289v; ModrzBaz 13, 37; iłz zbáwićiel náłz robył rękómá z łozephem/ y potu czołá łwego pożywał. SkarŻyw 245, 121, 241, 262, 263; CzechEp 65; WerKaz 291; LatHar 253; Acż nie dawam beż prace/ lecz komu pot z czołá Czeńty płynął w me czály/ błoga mu łtodołá RybGęłli B4; WysKaz 24; KlonWor 44 [ogółem 20 r.].

Zwroty : »w czoło bić« = *bić z przodu, otwarcie* (1): Nie nálezłes żadnego/ zá prokurácią/ Rádłzey záwždy zá tarczą/ kędy w czoło biyą. *RejZwierz* 83v.

»w czoło dać« [szyk *zmienny*] (2): *RejFig* Aa2v; Izáák [...] pochwycił kámień dał czártowi w czoło *BielKron* 457.

Wyrażenia: »czoło jak marmor gładzony« (1): Czoło iák mármór gładzony *KochSob* 68.

peryfr. »pot czoła« = *trud, ciężka praca* (20): *cf Przysłowie*.

»(wy-, z-)muskane czoło« (2): Poládzą podle niego [*pieniężnego pachółka*] niepewną dziewoią; Vpłtrzoną/ przywieńczoną/ z wymuskánym czołem *KlonWor* 68; *ZbylPrzyg* Bv.

»zmarszczone czoło; zmarszczyć czoło« [szyk 6 : 4] (6; 4): *March*¹ A2; *March*³ T7; Czoło zmarłzczone á wełrzdoku dołem aż donofa znacno rozdzielone tak iż fie zda iakoby dwie czele były, znamionuie chytrego *GlabGad* N4; *Caperare frontem, Smárłzczić czoło*. Nie wdziecznie a nie łáskáwie patrzeć *Mqcz* 34b, 34b, 360a, 420d, 421c, 461b; wrocę fię do frogich/ Czoło zmárłzczywłzy/ náuk/ do fwych zabaw drogich. *KlonWor* 81.

W przen (4) : W czele [*Wołu*] świecą Hiády *KochPhaen* 7, 3; Czás wćieka/ iáko wodá/ A przy niem leći pogodá/ Zebrawłzy Włofy ná czoło: Ztąd iey łápay/ bo w tył goło *KochPieś* 54; W pewny czas rogi bierze *Cynthia* ná czoło. *SzarzRyt* B3v.

Przen (145) :

a) *Miejsce, na którym znajdują odbicie stany psychiczne* (32) : tak iż póspolicie mowią na czele á w oczu írom fiada. *GlabGad* N3v, N3v; Y będą widzieć oblicze iego/ á imię iego ná ich czołách *Leop Apoc* 22/4; á miáłás czoło włzethecznice włtydu nie máiac [*Et frons mulieris meretricia fuit tibi*]. *BibRadz Ier* 3/3, *Apoc* 22/4; *OrzRozm* F4v; *BielKron* 14v; *RejAp* 68 [2 r.], 115v [2 r.], 187v, Ff2, Ff4; *CzahTr* H4.

Zwroty: bibl. »czoło (na-, po-, prze-)znaczyć, pieczętować *itp.*; znak naznaczony na czele« [szyk *zmienny*] (11 : 3): *RejAp* 65, 67v, 69, 118, Ff4; Naprzód znákem krzyżá s. czoło twoie znáčą *BialKat* 266, 246 [2 r.]; *RejZwierc* 248; *LatHar* 57; Nie łzkodźcie źiemi y morzu/ áni drzewam/ áz popieczętuujemy łługi Bogá náłzego ná czołách ich [*quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum*]. *WujNT Apoc* 7/3; ktory [*anjoł*] nie każe nic łzkodzić ná czele náznáczonym. *WujNT* 854, 429; *SiebRozmyśl* [M2].

»nosić, mieć *itp.* piętno, imię, znamię na czele; noszący imię na czele« [szyk *zmienny*] (11 : 6 : 7; 1): *BibRadz Apoc* 9/4; *OrzQuin* M4v; Iz kto będzie chwałił bełtyą álbo obraz iey/ á będzie nošł pyáthno iey ná czele *RejAp* 122, 76, 115, 115v [2 r.], 118 [3 r.], 121v (13); *WujJud* 52; *CzechRozm* 188v; *CzechEp* 60, [397]; Y ogiádaia oblicze iego: á imię iego ná ich czołách będzie [*et nomen eius in frontibus eorum*] *WujNT Apoc* 9/4, 13/16, s. 869, *Apoc* 14/9, 20/4 (8).

Wyrażenia: »czoło jako miedz« = *bez wstydu* (1): Poznáłem iżeś tward/ a iż kárk twoy iáko žyła želázna/ á czoło twoie iáko miedz [*et frons tua ut aes*]. *BibRadz Is* 48/4.

»na czele (na-, w-, za-)pisano, wyrażone (imię *itp.*); mieć napis na czele« [szyk 14 : 9] (22 : 1; 2): *KrowObr* 28, 132, 234, 241v; *RejWiz* 42v; *OrzList* cv; *RejAp* 117, 117v, 140, 142; *HistRzym* 49 [2 r.]; gdyż nas náznáczono/ á zápiłano gołpodę ná czelech náłznych/ Bogu Oycu/ Synowi/ y Duchu s. *RejPos* [54], 252V [3 r.], 342v; *NiemObr* 164, 165; *ArtKanc* O16v; Y Widziałem/ á oto Báránek

ftał ná gorze Syonie/ á z nim ftó czterdzieści y cztery tyśiące máiących imię iego/ y imię Oycá iego nápiśáne ná czelech swoich [*et nomen Patris eius scriptum in frontibus suis*] *WujNT Apoc* 14/1, 298, 872, *Apoc* 17/5, 878.

»czoło pochmure« (1): Táka mégo Hektorá twarz byłá [...] Czoło trochę pochmuré *GórnTroas* 35.

»czoło ponure« [szyk 1 : 1] (2): *OrzJan* 19; Závżze ma twarz pochmurną/ y ponure czoło *KlonWor* 37.

»przetarte [= *uparte, nieugięte*] czoło« (1): Bo wfyfthek dom Izráelki przetártego czołá ieft/ y twárde⁸⁰ fercá ieft [*omnis quippe domus Israel attrita fronte est et duro corde*]. *Leop Ez* 3/7.

Szeregi: »czoło (usta) i piersi« [szyk 4 : 1] (5): Tlukać fię wpierfy y wczolo. *RejKup* n2; Czyni mu potym Káplán ná czele y ná piersiach/ znak krzyżá świętego *KarnNap* B3v; *SkarŻyw* 101, 120, 399.

»czoło i serce« (1): W komorách/ ná ściánách/ ná oknách/ y ná czołá y fercá náfze z wielką chucią krzyż kładzmy. *SkarŻyw* 92.

b) Niektóre cechy psychiczne człowieka; poczucie honoru, duma, pewność siebie, odwaga, wstyd (47) :

Zwroty: »czołem bić, uderzyć; bicie, uderzenie« = *kłaniać się, oddawać cześć, hołdować* [szyk zmienny] (25 : 11; 2 : 2) : *MetrKor* 46/47v, 117v; *LibLeg* 11/164v; *RejRozpr* 12; *BielKom* A3v, F4; *OrzList* f3; *RejZwierc* 51v; gdyż oni niewidáli tego czołem bicia do fámej ziemie nigdy. *BielKron* 435, 174v, 435; *KwiatKsiąż* N2; *Veneri dicito multam meis verbis salutem*, Kłániay fie odemie/ Pozdrów/ czołem vderz moyim ymieniem. *Mącz* 236b, 193d, 281d, 366a, 374c, 431d, 484c; *CzechRozm* 52v; Száblá oftra przy boku/ to pan: tá rozftrzygnie/ Kto komu czołem bić ma. *KochOdpr* Cv; *KochPs* 25, 87, 94, 132, 145, 167; *KochJez* B4; *KochProp* 11; *SkarŻyw* 397; *PaprUp* C2; *Calep* 27a, 84b; *ActReg* 69, 84; *WujNT* 754; Dwoie zwycięztwo weźmiesz y otrzymasz fpołem/ A z wefelem vderzyfz/ twym kłopotom czołem. *GosłCast* 34, 53, 65; *RybWit* B3v.

»bez czoła być« (1): A cożby to był zá człowiek/ ktoryby bez czołá był [*qui sine fronte esset*]? *ModrzBaz* 51.

»(nie) mieć czoła« (1): Wedle ftárey przypowieści tak mówią/ że v onych niemáfz czołá [*Veteri proverbio frons periisse dicitur illis*]/ w ktorych wftyd zágáśł. *ModrzBaz* 51.

»wyciągnąć czoło« (1): *Exporrige frontem*, Ey bądź dobrej myśli/ Wyciągni czoło *Mącz* [351] a.

Wyrażenia: »jasne [= *odważne*] czoło« (1): A ftráfzny huff káżdemu nieprzyiacielowi bywa (g)dczoło *RejZwierc* 185.

»harde, zuchwałé czoło« (1 : 1): Biłem ie [*nieprzyjacioly*]/ á oni powftác niemogli zgołá/ Y položyli ná ziemi hardé fwe czołá. *KochPs* 25; KToż tak śmiály/ ktoż tak profzę zuchwałégo czołá *KlonŻal* B2v.

»nie zakryte [= *odważne*] czoło« (1): *RejZwierc* 185 cf »jasne czoło«.

»z wysokiego czoła« = *wystawnie* (1): ludzyom/kthorzy z wyfokyego czołá/ gornye dzyeći fwoye przyodzyewáją/ przefadzáyac fie nád infle *GliczKsiąż* F3v.

c) Życie (6) :

Zwroty: »nadstawiać, nie zastawiać czoła« = *odważnie walczyć* [szyk zmienny] (3 : 1): *HistAl* H6v; *BielKron* 109, 428v; A iuz tak przeciwniku/ cóś zá fczęściém hárdy? A gdzie czołá nádfćwíc/ támés podfzyt fmarfy. *GórnTroas* 25.

»nie szanować czoła« = *odważnie walczyć* (1): A teraz nie łżanuymy dla náleznych krzywd czoła.
KmitaSpit B4v.

»umykać czoła« = *tchórzyc* (1): A potym przed łżalonym [krol] ták vmykał czoła/ Ze go [krola]
wygnał s krolełtwá *PaprPan* Hhv.

2. *Przód, pierwsze miejsce, pierwszy plan; początek; frons Mącz* (16) : áżby pierwey porth
Pánaaniorum był wyzwolon od pogan/ ktoryby był czołem Krześcijánom wżytkiey Indyey *BielKron*
460v, 444v; *Frons occipitio prior, Przirzina álbo nátucha/ álbo prziwodzi przirácza/ ciągnie ku tym*
słowóm/ Czoło yełt pierwe niżli tył. Mącz 199a; *HistRzym* [2], 3v; *StryjKron* 31; *KochFr* 76; musi
naprzód weyżrzeć w Literę A, áli łie tráfi ná czele ABBAS. Y zász ná końcu w literze S. Sacramenta
SarnStat *6; *Azya przednie czoło krześciańńtwáodłżczepieńńtwem [!] y kácerłtwj zginęła. PowodPr*
31 *marg*; *Postáwim ná czoło/ náuki do vtwierdzenia prawdy/ Kátholickiey z tey Ewángeliey łłużące:*
á potym łię do innych vdamy. SkarKaz 576b; *Oyczyzná czoło wżyłtkich počiech. SkarKazSej* 665b,
665b.

Zwrot: »stawać na czoło« (1): Zász cżym wełzi z dawnołci w Senatorłkie koło/ Y ták ieden po
drugim łtawáli ná czoło. *SapEpit* Bv.

Wyrażenie: »na czoło postawiony, wysadzony; na czele stawić« (1 : 1; 1): *SkarŻyw* 243; á miedzy
dwunałciá przenawyżłzy ieden Piotr ktorego tu ná czele Pan łtáwi *SkarKaz* 606b; *SkarKazSej* 702b.

3. *Pierwsza linia wojska w szyku bojowym; front; acies Calep, frons exercitus, principia Cn* (112) :
MiechGlab 6; *Poległo tám wiele Rycerłtwá Polłkiego práwie czoło wżyłthko BielKron* 417v; vkázal
łie ná gorze z ludźmi łwymi/ łpráwiwłzy ná czoło wielki lud *BielKron* 421v, 244v, 245, 409v [2 r.],
411v, 424 (11); á według wielkołci ludźi rząd pirwłzy/ co zowiemy Czoło: łtáwić *BielSpr* 9v; Bo
gdzie łtoi czoła tyłiac koni ludźi iezdnych/ tákłże [!] y drugie vfy/ dáleko łie ná dłuż rozciágná/ nie
vłłyłzy głófu Hetmáńłkiego ten co dáleko łtoi *BielSpr* 16; *Słzykowawłzy piełze ludźi ná czoło/ iezdni*
ná rogach bywáli w zupełney zbroi z drzewcy BielSpr 17; cżynili dłułżłze czoła niż ná łzerzá/ to
iełt/ iefli czoła łto koni/ tedy rzędow trzydziełci w łzerz kłádh/ álbo iefzłze mnief/ iefli czoła tyłiac
koni/ tedy rzędow trzyłtá/ ále theż pole rowne/ y mieyłce dobre/ trzebá ná baczeniu mieć *BielSpr*
24; *Ten Ordynek woylká piełzego zbroynego/ kthory Grekowie zwáli Epicampus, álbo Opifia, tym*
obyczáiem był łpráwowan. Vcżyniç dwie czele mále iáko dwa filary/ ktore máią zákryç lud wielki
zá łobá ná tyle BielSpr 32; *przed czołem piełzych máią też łtaç iezdni/ ná czele nieprzyacielowi*
broniác woylká głownego także y lekko zbroyni BielSpr 32, 20, 24v, 32v, 35v, 55 (48); *Niemcy co*
mieli vderzyc ná náleznych łwoimi kopiámi w czoło StryjKron 642, 255, 265, 390 [4 r.], 416, 527,
702; *KochSz* A3; *BielSjem* 32; *W czoło piełze pułzczono: kónni zad trzymáli Zawłeft* 12; *Calep* 17b;
OrzJan 46; *W bitwié iáko nadáléy wzad vchodź od czoła/ Na hárc nie iezdź WyprPl* C3v.

Zwroty: »podawać czoło« = *stawiać opór* (2): *Bes przełtánku ze wżyłtkich dżiał łtrzełác około/ S*
tyłu/ s przodku tám y łám/ podawáiac czoło. BielSat Nv [*idem*] *BielSjem* 36.

»na czele (po-, wy-)stawić, postawiony« [*szyk zmienny*] (9 : 1): *BielKron* 71, 312; *Hannibal* gdy łie
potykał z Rzymiány [...] odłóżywłzy rogi obá woylká ná łtrony á z weyłrodká wywiodł lud/ łtáwił ij
ná dłużim czele *BielSpr* 40v, 14, 35v, 41 [2 r.], 44v, 55; *Calep* 473a.

»przełomić, (prze-, roze-)rwać czoło« [szyk zmienny] (3 : 2): *BielKron* 314v, iefli twoie czoło przełomić niemoże nieprzyaciółkiego/ odkryy lud gotowy nie ípracowány/ íkázíłz wnet nieprzyacielowi íerce/ íz muíi vćiekáć. *BielSpr* 32, 14, 65v; *StryjKron* 527.

»czołem przeciw czołu się spotykać« (1): á íáko íię znieprzyaciélem czołem przeciw czołu ípotykáć *ModrzBaz* 111.

»na czele stać, by(wa)ć« [szyk zmienny] (4 : 2): potkał íie napierwey z Węgry/ bo ná czele ítali/ wnet íe porážíł y rozgromił. *BielKron* 353v, 456; *GórnDworz* D7; *BielSpr* 27, 30v; *StryjKron* 742.

»na czoło wysadzać (się)« (3): lud íezdny co naprzednieýszy/ zbroynieýszy ná wielkich koniech ná czoło wyíádzíc *BielSpr* 26v, 42v, 62.

»wytrzymać na czele« (1): Przyíżło kilka vffow íwieżych náízych kthorym Moíkwá nie mogła wytrzymáć ná czele *BielKron* 412.

Wyrażenie: »nawalne czoło« (2): ktorzi wpotkaniu nawalnych czoł/ mężnie á mocnie íię bili *KwiatKsiąż* O3, O2v.

Szeregi: »czoło (i poírzodek) a (i) cal« (3): áby czoło á czal mocnymi ludźmi oíádzíc/ á ná pobocznicách doíátæk pomocnych ludźi miał *BielSpr* 19, 21v, 70v.

»czoło i (abo) tył« (2): Thamże też kxiążę Henrik thak boiował íz go Thatharzy y z czoła y z thyłu obthoczýli *MiechGlab* 12; *ModrzBaz* 115.

4. Wybór ludzi najlepszych, przodujących w jakiejś zbiorowości, rządzących; kierujących; kierownictwo; także w odniesieniu do jednostek, przywódca, zwierzchnik (15) : do Hyeruzálem/ gđýze ná on czás było czoło koícyoła krzeíciyáńíkyego *KromRozm II* t2v; A zá dni Ioácimá íi byli Kápłani/ y Kxiążęthá fámiiley: Fámiley Sáraíowey/ był czołem á kxiążęciem Máráíá [*erant sacerdotes et principes familiarum: Saraiae, Maraiá*] *Leop 2.Esdr* 12/12; Hektor/ Troillus/ Paris/ Amázones pobići czoło wízytko náíze/ v Grekow íeízcze doíýć mężow wielkich/ mocnych/ zacnych/ y przeważnych *BielKron* 59v, 141, 306v, 310; *KochProp* 6; Wízytká tu wieś íiedzi wkoło/ A w poírzodku fámo czoło. *KochSob* 58; íemu gwoli wybránych Senatorow czoło/ Y znácznego Rycerftwá niepoílednie koło Stáwi íię *WitosłLut* A2; *CzahTr* F3v, G4v; *GosłCast* 14; *SapEpit* B3v.

Wyrażenie: »czoło narodu« (1): ktorymby [*lukiem*] íuż nie ták poípolitá gminę/ íáko fámo czoło narodu náízego w grzechách przodkuiące wyíádzíc. *PowodPr* 7.

Szereg: »głowa i czoło« (1): Wielki rozum koícioła Rzymíkiego/ íáko głowj/ y czoła doíkonáłości Chrzeíciáńíkiey. *SkarFjedn* 359.

5. Przednia lub górna część budowli (6) :

a. Szczyt domu, poddasze (1) : A yako skoro ye [*pieniądze*] wzyela do domu goípodarza íwego [...] ye donyofła y tham ye chowala wczelye. *LibMal* 1552/ 167v.

b. Frontowa i zapewne wejściowa część świątyni, podwoje (2) : Celle íey/ czoła íey [*świątyni*]/ y íieni íey tákże wedle inych miar/ á okná íey y przyíioⁿki íey [*Et thalamos eius et postes eius et testudines; thalamum eius et frontem eius et vestibulum eius Vulg*] wízędý około niey/ piędźíeíát łókcí ná dłużá *BibRadz Ez* 40/33; A íieni íey [*świątyni*] były przeciw íieni zewnętrzney/ á páłmy ná czołách ich [*Et testudines eius atrio exteriori et palmae in poste eius PolAnt; Et vestibulum eius id est atrii exterioris*

et palmae coelatae in fronte eius Vulg] tám y fám/ miała theż wóchod do siebie ná ośmi ftopniow.
BibRadz Ez 40/34.

c. *Środkowa część grobli (3)* : A będziefzli potrzebował Grobléy wyższéy/ tedy wżędy kładź zakład ná ieden łokieć ktory idzie wzgorę/ dwa łokciá ná Sur/ iákóm tu pifał. A kiedy przyydzie ná czoło: tedy ma być zawiérká pod iedną miárą/ iáko będziefz chćiał *Strum D4*; przypátrż fye iáko Wodá ftoi w Stáwie przy Kráióch/ od Czołá áż ná Wiérzchowinę *Strum I3, D2*.

6. *I sg w funkcji wykrzyknika wyrażającego pozdrowienie, powitanie, pożegnanie, podziękowanie itp.; vale Mącz (5)* : Vale imperativus, salutantis vox in digressu, Miey fie dobrze/ Bóg żegnay/ czołem też my mowiemy/ Day W. M zdrów był. *Mącz 474a.*

Fraza: »czołem za cześć« = formuła pożegnalna lub dziękczynna (4): A ták pánie czołem zá cześć Bo iufz wieczor iufz tefz čás iefć *RejRozpr Kv*; Et Macte obsoletum, Dziękuyęć miey cześć y chwałę/ Czołem zá cześć bywa też mówiono *Mącz 203b*; *KochPieś 20*; *PudłFr 15*.

*** Bez wystarczającego kontekstu (4) : Ná przykład, cegłá przez gołé c/ ciáło przez ć/ á czoło przez cz *JanNKar E2, E2*; *Mącz 137c*; *Calep 436a*.

*** Dubium: Może ukłon (1) : Iam Panu Hetmanowi zdaleka czołem vderzył. Wiedząc od innych ze nie rad widział kiedy mu kto przy maximilianie gratifikatie iakie czynił, obaczył iako mnie, tak kozdego czoł liczyie [!] humaniśsime się pokazał. *ActReg 84*.

ZZie